

УДК: 159.9

*Т. Сальнікова, аспірант ад'юнктури
Національний університет цивільного захисту України, Харків*

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДОВИХ Я-КОНЦЕПЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Стаття присвячена дослідженню особливостей складових Я-концепції учасників бойових дій. Встановлено, що Я-концепція особистості – це стрижневе утворення онтогенетичного розвитку людини, центральна ланка самосвідомості, відносно усталена динамічна і певною мірою усвідомлена система уявлень особи про саму себе, цілісний образ власного Я, котрий синтезує її самосприйняття та ідеалістичне уявлення про себе. Я-концепція виконує адаптивну, прогностичну та захисну функції. Виокремлено структуру Я-концепції учасників бойових дій, до якої належать такі компоненти, як Я-психічне, Я-фізичне та Я-соціальне. Емпіричним шляхом доведено, що у більшості досліджуваних переважає дисгармонійний тип Я-концепції, а домінуючим типом дисгармонійності є сімейний. Віковим піком дисгармонійності серед учасників бойових дій є середня дорослість. У чоловіків більш виражена зазначена дисгармонійність. З підвищенням рівня освіченості – дисгармонійність знижується. В учасників бойових дій, що перебувають у шлюбі, високі показники дисгармонійності Я-концепції, проте якщо родина має дітей, то дисгармонійність збалансовується. Дисгармонійність Я-концепції знижується з часом перебування у зоні бойових дій, що спонукає до подальшого дослідження особливостей адаптованості наших захисників та захисниць, чинників, що на неї впливають, та їхній взаємозв'язок з Я-концепцією. Найбільш проблемним типом дисгармонійності є учнівська Я-концепція в порівнянні з професійною та сімейною. Зазначена дисгармонійність виникає через відмінності у показниках компонентів Я-концепції, гармонійність – виникає у приблизно однаковому розподілі особистісного ресурсу людини у особистісній, професійній та сімейній сферах.

Ключові слова: учасники бойових дій, Я-концепція, гармонійний тип Я-концепції, дисгармонійний тип Я-концепції, збалансований тип Я-концепції.

Актуальність дослідження. Тривалість російсько-української війни ставить перед державою численні завдання, серед яких здійснення соціально-психологічного супроводу учасників бойових дій. Для надання компетентної психологічної допомоги та здійснення соціально-психологічного супроводу важливо спрогнозувати можливі ризики виникнення деструктивних особистісних утворень та визначити ефективні методи попередження

виникнення або психокорекції негативних особистісних наслідків цієї війни.

У світовій психологічній науці проблема впливу війни на особистість розкривається у наукових працях А.Адлера, Д.Барлоу, Б.Літца, З.Фрейда, В.Франкла та ін. Вітчизняними науковцями активно досліджуються проблеми наслідків бойових дій для особистості та особистісні особливості учасників війни (В. Осьодло, О. Сафін,

О. Тимченко, Ю. Ширококов). Вектори психологічної допомоги учасникам бойових дій визначили О. Кокун, О. Блинов, О. Колесніченко, Я. Мацегора та ін.

Попри значущу кількість психологічних праць, присвячених Я-концепції, її особливості у учасників бойових дій практично не висвітлені у вітчизняній науковій літературі.

Все це робить своєчасним та актуальним проведення самостійного дослідження, метою якого є емпірично виявити особливості компонентного складу Я-концепції учасників бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адаптивні функції самосвідомості, Я-концепції особистості розкриті в наукових роботах представників різних напрямів: функціонального (У. Джемс); інтеракціонального (Ч. Кулі, Дж. Мід); когнітивного (М. Розенберг, Дж. Роттер); психоаналітичного (А. Адлер, З. Фрейд); екзистенційного (Р. Бернс, К. Роджерс) та ін. Дослідження різних сторін, аспектів, характеристик Я-концепції в межах зазначених підходів дозволило виділити її функції, структурну організацію, зв'язки з іншими особистісними утвореннями.

Вивчення різних варіантів структурування особистісного Я показало, що Я-концепція багатоконпонентна, тому в нашій роботі ми будемо розглядати її як психологічну єдність когнітивного, афективного і поведінкового компонентів [3; 9].

Змістовна структура Я-концепції поділяється за різними критеріями.

• *За модальністю:* Я-реальне (який я насправді); Я-ідеальне (яким я хотів би бути), ступінь розбіжності між цими аспектами Я-концепції

вважається причиною відмінностей у рівні самооцінки.

• *За характером властивостей людини* Я-концепція поділяється на: Я-фізичне, Я-соціальне, Я-інтелектуальне, Я-особистісне. За тимчасовим вимірюванням зміст Я-концепції поділяється на Я-минуле, Я-теперішній і Я-майбутнє.

Найважливішою функцією Я-концепції є набуття внутрішньої узгодженості особистості, відносної стійкості її поведінки, іншими словами, набуття ідентичності.

Я-концепція формується під впливом життєвого досвіду людини, в якому особливо важливу роль відіграють дитячо-батьківські стосунки. Однак ще з раннього вікового періоду Я-концепція набуває активної ролі, впливаючи на інтерпретацію цього досвіду, на ті цілі, які людина ставить перед собою, на відповідну систему очікувань, прогнозів щодо майбутнього, оцінку досягнень і тим самим на власне становлення, розвиток, діяльність і поведінку [9].

Я – концепція – не лише продукт самосвідомості, а й важливий чинник спричинення людської поведінки, діяльності, вчинку, тобто внутрішнє утворення, котре фундаментально опосередковує і нашу особисту позицію, і набір соціальних ролей, і професійний статус, і навіть нашу долю [3].

Формування Я-концепції особистості – це тривалий і складний процес, який відбувається під впливом виховання та життєвого досвіду, діяльності та спілкування з іншими.

Я-концепція – стрижневе утворення онтогенетичного розвитку людини, центральна ланка самосвідомості, відносно усталена динамічна і певною мірою

усвідомлена система уявлень особи про саму себе, цілісний образ власного Я, котрий синтезує її самосприйняття такою, якою вона є, і хоче бути в ідеалі, і має обов'язково стати [5].

Дослідники з галузі психології розвитку А.Реан та Г.Крайг виокремили у своїх наукових працях особливості Я-концепції особистості в віковому періоді – зрілість. Розвиток дорослої людини автори описують у контексті трьох самостійних систем, що співвідносяться з різними аспектами її Я. До них належить розвиток особистого Я, Я як члена сім'ї (доросла дитини, шлюбний партнер або батько/мати) і Я робітника. Зазначені системи взаємопов'язані. Ще одна важлива складова Я-концепції дорослого – Я-індивідуальне, що розкривається через встановлення власної ідентичності в близьких стосунках з іншими людьми [6].

Перенесені травми ведуть за собою дисгармонізацію Я-концепції. Дисгармонізація веде за собою дезінтеграцію Я-образів (Я-реальне, Я-ідеальне, Я-дзеркальне) і дезорієнтацію часової протилежності Я (дисбаланс Я-минулого, Я-теперішнього, Я-майбутнього), підсилення екстернальної тенденції в суб'єктивному контролі. В тому випадку, якщо очікування не збігаються, утворюються захисні механізми психіки. Вони допомагають людині інтерпретувати події таким чином, щоб вони відповідали її образу Я. Отже, дисгармонія Я-концепції учасників бойових дій є фактором соціальної дезадаптації особистості.

Таким чином, як показав теоретичний аналіз літератури з проблеми Я-концепції, досі не існує єдиного, чіткого визначення даного явища, яке розкривало б усі основні

його особливості. Багато в чому це пов'язано з термінологічною підміною або ототожненням понять Я-концепції, Я-образу, самосвідомості, самості та інших.

На початкових етапах наукового вивчення Я, науковці ототожнювали його з ідентичністю. Проте Я – це той простір, у якому відбувається власна ідентифікація та ідентифікація з навколишнім світом.

У подальшому науковому пошуку виникли зацікавлення самосприйняттям Я. А саме, як Я представлене через різні сфери предметності, Я-психологічне, Я-соціальне, Я-фізичне. Було визначено, що Я співіснує не в предметному визначенні, а в якісних ознаках. Самовизначення Я – це самовизначення в предметному світі.

Конструкт Я-образ відображає взаємодію індивіда зі світом. Цей конструкт узагальнює досвід індивіда, проте він мало структурований, досить рухомий (Я-реальне, Я-потенціальне, Я-ідеальне).

У науковому дослідженні А.Шевцова розкрита специфіка та компонентний склад учасників бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, до якого належать: Я-фізичне (складний біосоціальний комплекс, який складається з досвіду функціонування індивіда як фізичного об'єкта і формується під впливом оцінок фізичного тіла з боку соціального оточення, існуючих норм, уявлень і стереотипів); Я-психічне (включно з ідентичністю та генеративністю); Я-соціальне, в якому виділяється Я-професійне (становлення професійної ідентичності, професійний досвід), Я-сімейне (член сім'ї, доросла дитина, шлюбний партнер, батько або матір),

Я-учнівське (досвід та спрямованість суб'єкта навчальної діяльності) [11].

У своєму науковому здобутку [7] науковці навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ описали вплив такого компонента, як Я-фізичне, що впливає на соціальну та соціально-психологічну адаптацію осіб, які набули обмежень життєдіяльності в молодому віці. На думку авторів, політравматизація ветеранів спричинена участю у військових діях та набутті порушень функцій опорно-рухового апарату спричинює підвищення значущості в структурі Я-концепції компоненту Я-фізичне, який, в свою чергу, змінює структурний склад Я-концепції.

На думку авторів [7], представлені компоненти Я-концепції, можуть бути розвинуті в різних пропорційних співвідношеннях, проте гармонійність Я-концепції є наслідком їх рівнозначності. І відповідно дисгармонійність Я-концепції визначається різкою відмінністю у показниках зазначених компонентів.

Розглядаючи дисгармонійність Я-концепції учасників бойових дій, важливо зазначити, що вона виникає внаслідок переважання однієї складової (компонента) над іншими. Також участь у бойових діях може спричинити порушення здоров'я. Будь-яке порушення здоров'я людини може спричинити зростання компонента Я-фізичне, що впливатиме на гармонійність Я-концепції, а саме – зменшуватиме показники Я-соціального та Я-психічного і в кінцевому результаті спричинюватиме дисгармонійність.

Встановлено [7], що ускладнення соціально-психологічної адаптації (а у випадку учасників бойових дій - до мирного життя), характеризуються

порушеннями різних особистісних сфер, що може ускладнювати можливість працевлаштування та може знизити вираження Я-професійного, що співвідносно не лише з провідною діяльністю зрілої особистості, але й з виконанням основних завдань зазначеного періоду.

Участь у війні одного з членів сім'ї може ускладнювати специфіку внутрішньосімейних стосунків. Зазначені особливості можуть позначитися і на такому компоненті, як Я-сімейне. Проте відповідно до сучасних досліджень, саме на сім'ю припадає основне навантаження адаптації учасника бойових дій, і саме сім'я розв'язує численні наслідки військових дій. Хоча частина сімей не витримують зазначеного навантаження та розпадаються. Вищезазначене може впливати на такий компонент Я-концепції, як Я-сімейне [4].

Пережита травма участі у військових діях може спричинювати перешкоди у саморозвитку та самоосвіті, а у деяких випадках, коли необхідно здобути нову професію, освіті учасника бойових дій. Це зумовлено нищівним впливом травматичного досвіду на когнітивні та емоційні процеси. Вищезазначене може вплинути на Я-психічне та Я-учнівське [1: 2].

Важливо, щоб усі зазначені компоненти Я-концепції учасників бойових дій (окрім Я-фізичного, що важливий на більш ранніх стадіях розвитку) були гармонійно пропорційними, оскільки нереалізованість в одному компоненті, внаслідок механізмів компенсації, викликає гіпертрофований розвиток інших компонентів. Порушення компонентного складу Я-концепції

може спричинити її дисгармонійність [8].

Результати дослідження.

Дослідження здійснювалося упродовж 2022-2023 років на базі Харківського воєнного гарнізону. У дослідженні взяли участь 90 учасників російсько-української війни.

Для з'ясування особливостей Я-концепції учасників бойових дій були застосовано опитувальник «Дослідження особливостей Я-концепції молоді» І. Чухрій. Зазначена методика призначена для діагностики компонентного складу Я-концепції осіб з обмеженнями життєдіяльності, оскільки у зазначеній категорії досліджуваних компонент Я-фізичне є одним з провідних у структурі Я-концепції, на відміну від осіб з типовим розвитком [10]. Нами було обрано зазначену методику, оскільки переважна частина учасників бойових дій під час війни набуває різних видів травмування, що також може спровокувати підвищення значущості зазначеного компонента [1].

За результатами проведеного дослідження встановлено, що до компонентного складу Я-концепції учасників бойових дій увійшли: Я-фізичне - 17%, Я-психічне - 20%, Я-професійне - 22%, Я-сімейне - 23%, Я-учнівське - 18%.

Встановлено, що компоненти Я-сімейне, Я-професійне та Я-психічне демонструють більш високі показники, що властиво саме досліджуваним віковій категорії. Відповідно до наукового положення Р. Крайга, в періоді зрілості основні

компоненти Я-концепції – це Я-особистісне, що розкривається у запропонованій методиці у компоненті Я-психічне, Я-професійне та Я-сімейне.

Компоненти Я-учнівське та Я-фізичне також увійшли до складу структури Я-концепції досліджуваних, що може обґрунтовуватися ризиками та втратою фізичного здоров'я досліджуваними внаслідок участі у бойових діях та можливим регресом до ранніх особистісних структур. Я-учнівське зайняло значну позицію через необхідність перекваліфікації або підвищення професійної кваліфікації досліджуваних.

Заслугове на увагу дисгармонійність досліджуваних компонентів, що виражається у відмінності їх відсоткових значень. Для даної методики ми вводимо такі результуючі показники:

- потужність Я-концепції, як загальна кількість набраних за методикою балів;

- тип Я-концепції. Можливі варіанти: 1) гармонійний; 2) збалансований; 3) дисгармонійний. Ці типи визначаються близькістю балів за шкалами методики. При цьому використовуємо міру «середньоквадратичне відхилення»;

- характер дисгармонійності Я-концепції, як домінуюча сфера Я-концепції.

Як бачимо, домінуюча більшість вибірки досліджуваних мала дисгармонійний тип Я-концепції (68%) (Табл. 1).

Табл.1. Особливості Я-концепції учасників бойових дій

Тип Я-концепції		Частота	Відсоток	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	Гармонійна	16	17,8	17,8	17,8

Табл.1. (Продовження)

	Збалансована	13	14,4	14,4	32,2
	Дисгармонійна	61	67,8	67,8	100,0
	Разом	90	100,0	100,0	

При цьому домінуючим типом дисгармонійності виявився сімейний (50%), тоді як професійний і

учнівський склали приблизно однакові відсотки (23,5% і 26,% відповідно) (Табл. 2).

Табл.2. Особливості гармонійності/дисгармонійності компонентів Я-концепції учасників бойових дій

Тип дисгармонійності		Частота	Відсотки	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	Професійна	14	23,0	23,0	23,0
	Сімейна	31	50,8	50,8	73,8
	Учнівська	16	26,2	26,2	100,0
	Разом	61	100,0	100,0	

Важливо зауважити, що значна частина досліджуваних учасників бойових дій вказувала на складності саме сімейних взаємовідносин та конфліктну взаємодію з членами подружжя. Саме сім'я зустрічається з складністю адаптування учасників бойових дій до умов мирного життя, не завжди близькі розуміють всю специфіку наслідків військових дій, оскільки самі пізнають складну парадигму емоційних переживань.

Було досліджено зв'язок типу Я-концепції з певними соціально-демографічними характеристиками, а саме: з віковою групою, статтю, рівнем освіти, професійною зайнятістю, сімейним станом, наявністю дітей та часом і місцем несення служби у зоні бойових дій.

За результатами дослідження встановлено, що спостерігається певна вікова динаміка дисгармонійності. Її пік приходить на період середньої

дорослості, тоді як до 30 й після 50 років визначено тенденцію до зниження. У віковій психології саме період середньої дорослості визнаний як найбільш стабільний, у період якого людина розширює власні можливості, вдосконалює надбання попередніх вікових періодів, можливо, це певним чином і впливає на гармонізацію Я-концепції досліджуваних.

До зазначеного періоду в учасників бойових дій, можливо, було виконано ряд важливих життєвих завдань, а захист рідної держави додає вже сформованому особистісному конструкту переживання виконання місії захисту наступних поколінь, боротьби з несправедливістю, примноження національного спадку незалежності, національної ідентичності та волі, що може містити у собі розвиток генеративності як цілісності особистості.

Встановлено, що в чоловіків дисгармонійність Я-концепції більш виражена, ніж у жінок. Проте, цей результат не може вважатися репрезентативним, оскільки відсоток жінок у досліджуваній вибірці склав лише 8%.

Щодо рівня освіти, відзначимо найменшу дисгармонійність в осіб з середньою освітою, тоді як в інших двох категоріях майже на однаковому рівні домінує дисгармонійність. При цьому відзначимо, що особам з вищою освітою майже у два рази більше притаманна гармонійність (18,6% проти 10,0%).

У працюючих до призыву на військову службу дисгармонійний тип Я-концепції зустрічається частіше, ніж у непрацюючих, й, одночасно, переважає гармонійність. З одного боку, це вказує на те, що забезпечення виконання провідної діяльності дорослого періоду життя певним чином формує гармонійність, але з іншого боку, складність адаптування до нових, професійних вимог, проблеми міжособистісної взаємодії та інші все ж таки викликають дисгармонійність.

Досить цікавими виявилися показники дисгармонійності Я-концепції в осіб з різним сімейним

станом. Усі особи – вдівці, мали дисгармонійний тип Я-концепції, що є цілком логічним. Проте в осіб, що перебувають у шлюбі, виявився найнижчим показник гармонійності (15,6%) та дуже значним – показник дисгармонійності – у 75% досліджуваних.

Щодо зв'язку наявності дітей з типом Я-концепції, відзначимо, що тут у єдиному випадку виявлено статистичну значимість (за критерієм хі-квадрат). В осіб, що не мають дітей, порівняно з іншими переважають гармонійний і дисгармонійний типи Я-концепції, тоді як в осіб, що мають дітей, досить потужною виявилася частка осіб зі збалансованим типом (31% проти 6%). Можна припустити, що генеративна функція Я-концепції, а саме: можливість передачі власного досвіду наступним поколінням, продовження людського роду, досвіду, моральних цінностей, любові спричинює гармонізацію Я-концепції.

Досить суперечливу тенденцію було виявлено щодо часу перебування у зоні бойових дій. З таблиці можна бачити, що відсоток з дисгармонійним типом Я-концепції (так само, як і зі збалансованим) має тенденцію до зменшення зі збільшенням терміну перебування (Табл. 3).

Табл.3. Особливості гармонійності/дисгармонійності Я-концепції та тривалості участі у бойових діях (у %)

Тип Я- концепції	Тривалість участі у бойових діях			Всього
	до 6 місяців	від 6 місяців до року	більше року	
Гармонійна	8,3%	18,2%	25,0%	18,0%
Збалансована	16,7%	13,6%	12,5%	14,0%
Дисгармонійна	75,0%	68,2%	62,5%	68,0%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Тобто можна припустити, що із збільшенням терміну перебування на війні учасники бойових дій пристосовуються до військових умов, що спричиняє гармонізацію основних компонентів Я-концепції. Хоча важко собі уявити можливість гармонізації особистісних конструктів в умовах нестабільності спокою, військових дій

та хаосу, що супроводжують нищівну дію війни.

Щодо місця перебування у зоні бойових дій визначено, що в осіб, що несли службу в лінії оборони, дисгармонійність Я-концепції виявилася суттєво вищою (76% проти 57%), ніж в учасників бойових дій, які воювали у зоні безпосереднього зіткнення (Табл. 4).

Табл.4. Особливості гармонійності/дисгармонійності Я-концепції та лінії оборони / зіткнення в умовах війни (у %)

Тип Я- концепції	Лінія		Всього
	оборони	зіткнення	
Гармонійна	10,3%	28,6%	18,0%
Збалансована	13,8%	14,3%	14,0%
Дисгармонійна	75,9%	57,1%	68,0%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%

Зазначені особливості можуть вказувати на те, що безпосередня участь у бойових діях впливає на гармонійність Я-концепції, оскільки травматичний досвід порушує її цілісність і гармонійність.

Висновки. Емпіричним шляхом встановлено, що до компонентного складу Я-концепції учасників російсько-української війни увійшли: Я-психічне, Я-сімейне, Я-професійне, Я-фізичне та Я-учнівське, що відповідає віковій динаміці розвитку та специфіці участі у бойових діях.

Також встановлено, що у більшості досліджуваних переважає дисгармонійний тип Я-концепції, а домінуючим типом дисгармонійності є сімейний. Зазначена дисгармонійність виникає через відмінності у показниках компонентів Я-концепції, гармонійність – виникає у приблизно однаковому розподілі особистісного ресурсу людини у особистісній, професійній та сімейній сферах.

Віковим піком дисгармонійності серед учасників бойових дій є середня дорослість. У чоловіків більш виражена зазначена дисгармонійність, а з підвищенням рівня освіченості – дисгармонійність знижується.

В учасників бойових дій, що перебувають у шлюбі, високі показники дисгармонійності Я-концепції, проте якщо родина має дітей, то дисгармонійність збалансовується.

Дисгармонійність Я-концепції знижується з часом перебування у зоні бойових дій, що спонукає до подальшого дослідження особливостей адаптованості наших захисників та захисниць, чинників, що на неї впливають, та їхній взаємозв'язок з Я- концепцією.

Отримані результати доводять необхідність розробити та апробувати програму психокорекції дисгармонійності Я-концепції учасників бойових дій.

Література

1. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології [Текст] : монографія / За заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка; НУЦЗУ. Х.: ФОП Мезіна В.В., 2017. 512 с.
2. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології [Текст] : монографія. Том II / За заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка; НУЦЗУ. Х.: ФОП Мезіна В.В., 2022. 436 с.
3. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навчальний посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
4. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : методичний посіб. Київ : ТОВ Видавництво «Логос», 2015. 206 с.
5. Максименко С.Д. Поняття особистості у психології. //Психологія і особистість, 2016. №1. С.11-17.
6. Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т. М. Титаренко. Київ : Агрпромовидав України, 1998. 348 с.
7. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції : монографія / за заг. ред. Н.В. Оніщенко, О.В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 201. 176 с.
8. Психологія особистості : хрестоматія : навч. посіб. / О.Б. Мельничук, Р. Ф. Пасічняк, Л. М. Вольнова та ін. Київ : НПУ імені Н.П. Драгоманова, 2009. 532 с.
9. Фурман А. В., Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Львів : Новий світ, 2006. 360 с.
10. Чухрій І. В. Особливості переживання психічної травми ветеранами АТО/ООС з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. / Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти. //Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» / за науковою редакцією М. І. Томчука : зб. матеріалів IV Подільської наук.-практ. конф. з міжн. участю. Вінниця : ФОП Рогальська І.О., 2019. Вип. № 3(26). С. 155–157.
11. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ : МП Леся, 2009. 483 с.

T. Salnikova, graduate student

National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

FEATURES COMPONENTS OF SELF-CONCEPT OF COMBATANTS

The article is devoted to the study of the features of the components of the self-concept of combatants. It has been established that the self-concept of a person is a core formation of a person's ontogenetic development, a central link of self-awareness, a relatively established dynamic and to some extent conscious system of a person's ideas about himself, a holistic image of his own self, which synthesizes his self-perception and idealistic self-image. Self-concept performs adaptive, prognostic and protective functions. The structure of the self-concept of combatants is singled out, which includes such components as the mental self, the physical self, and the social self. Empirically, it has been proven that the disharmonious type of self-concept prevails in most of the researched, and the dominant type of disharmony is family. The age peak of disharmony among combatants is middle adulthood. In men, the indicated disharmony is more pronounced. As the level of education increases, disharmony decreases. Married combatants have high rates disharmony of self-concept, but if the family has children, the disharmony balances out. The disharmony of the self-concept decreases with the time spent in the combat

zone, which prompts further research into the peculiarities of the adaptability of our defenders, the factors that influence it, and their relationship with the self-concept. The most problematic type of disharmony is the student's self-concept compared to professional and family self-concept. The specified disharmony arises due to differences in the indicators of the components of the self-concept, harmony arises from an approximately equal distribution of a person's personal resources in the personal, professional and family spheres.

Keywords: combatants, self-concept, harmony type of self-concept, disharmony type of self-concept, balanced type of self-concept.

References

1. Aktualni doslidzhennia v suchasni vitchyzniani ekstremalnii ta kryzovii psykholohii [Tekst] : monohrafiia / Za zah. red. V.P. Sadkovoho, O.V. Timchenka; NUTsZU. Kh.: FOP Mezina V.V., 2017. 512 s.

2. Aktualni doslidzhennia v suchasni vitchyzniani ekstremalnii ta kryzovii psykholohii [Tekst] : monohrafiia. Tom II / Za zah. red. V.P. Sadkovoho, O.V. Timchenka; NUTsZU. Kh.: FOP Mezina V.V., 2022. 436 s.

3. Humeniuk O. Ye. Psykholohiia Ya-kontseptsii : navchalnyi posib. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2004. 310 s.

4. Kisarchuk Z. H. Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii : metodychni posib. Kyiv : TOV Vydavnytstvo «Lohos», 2015. 206 s.

5. Maksymenko S.D. Poniattia osobystosti u psykholohii. /Psykholohiia i osobystist, 2016. №1. S.11-17.

6. Psykholohiia zhyttievoi kryzy / vidp. red. T. M. Tytarenko. Kyiv : Ahropromvydav Ukrainy, 1998. 348 s.

7. Psykholohichni naslidky perebuvannia riatuvalnykiv u zoni

provedennia antyterorystychnoi operatsii : monohrafiia / za zah. red. N.V. Onishchenko, O.V. Timchenka. Kharkiv : NUTsZU, 201. 176 s.

8. Psykholohiia osobystosti : khrestomatiia : navch. posib. / O.B. Melnychuk, R. F. Pasichniak, L. M. Volnova ta in. Kyiv : NPU imeni N.P. Drahomanova, 2009. 532 s.

9. Furman A. V., Humeniuk O. Ye. Psykholohiia Ya-kontseptsii : navch. posib. Lviv : Novyi svit, 2006. 360 s.

10. Chukhrii I. V. Osoblyvosti perezhyvannia psykhičnoj travmy veteranamy ATO/OOS z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu. / Psykholohichni zasady rozvytku, psykhdiahnostyky ta korektsii osobystosti v systemi neperervnoi osvity. //Naukovyi visnyk KVNZ «Vinnytska akademiia neperervnoi osvity» / za naukovoju redaktsiieiu M. I. Tomchuka : zb. materialiv IV Podilskoi nauk.-prakt. konf. z mizhn. uchastiu. Vinnytsia : FOP Rohalska I.O., 2019. Vyp. № 3(26). S. 155–157.

11. Shevtsov A. H. Osvitni osnovy rehabilitolohii : monohrafiia. Kyiv : MP Lesia, 2009. 483 s.

Надійшла до редколегії: 10.04.2023

Прийнята до друку: 20.04.2023